

Torsdag med THORS

GISSLOFÅNGAR är ett ord som prof. Thors skulle vilja införa i stället för fennicismen "pantfångar" i kusligt aktuella sammanhang. Han vill dock först konsultera kollegerna i Sverige innan han lanserar det på allvar.

Ordet gisslan har — dessvärre — blivit mycket aktuellt i dessa dagar. Tyvärr är det som många har observerat lite svårhanterligt: det kan t.ex. inte böjas, utan uppträder enbart i entalsformen gisslan.

I en tidningsnotis talas om att "de tog ett stort antal troende som sin gissla". En insändare har lagt märke till uttrycket, som inte överensstämmer med normalt språkbruk: det skulle heta "som gisslan".

Den ofullkomliga böjningen hos gisslan är särskilt framträdande, om det gäller att bilda pluralis: man kan inte i normalt språkbruk säga t.ex. "fem gisslan blev skjutna", utan måste omskrivas, t.ex. "fem personer tagna som gisslan blev skjutna". Därför funderar jag över möjligheten att skapa en ny sammansättning, t.ex. "gisslofångar", men vill ännu inte framställa förslag om det. Fennicismen pantfångar ser man ibland, men den förekommer bara hos oss och är inte allmänt godtagen här.

Samme frågande tar upp ett stort och besvärligt problem, nämligen betoningen av sammansatta namn. Det heter, för att nämna några av hans exempel, Mariestäd men Jákobstad, Bórgholm men Kexhólm, Nýstad men Nyslótt. Björneborg hos oss har betoning på -borg, som bekant, men Björneborg i Värmland på björn.

"Finns det några regler för betoningen av sammansatta ortnamn?"

Några absoluta regler för betoningen torde det vara svårt att finna, men det finns en klar tendens att betona vissa slutleder. Till dessa hör särskilt sådana som är vanliga i slotts- och herrgårdsnamn, t.ex. -borg, -berg, -holm, -hus (Kronobórg, Karlbérg — men däremot Karlberg som släktnamn —. Djurs-

hólm, Kastelhólm, Tavastehús). Det finns vidare en tendens att betona slutleden, om förra leden är genitiv av ett personnamn: Mariefórs, Fredrikshámm.

Härutöver finns det några efterleder som brukar ha betoning. En sådan är -malm: Norrmálm, Pargasmálm. Slutligen kan nämnas att vissa ortnamn med väderstrecksbeteckning i förleden har betoning på slutleden (Óstersúndom) och att slutledsbetoning kan förekomma, om namnet är bildat till ett färdigt ortnamn (Áminnefórs; jämför liknande i våra svensksbygder: Kalvholmsskátan, Tjárúnásúddin).

"Jag läste nyligen i en stockholms-tidning, att en dam N. N. hade utnämnts till förste aktuarie. Hur rimmar det där med att ändelsen -e är maskulinum?"

Tjänstebeteckningar som förste aktuarie, förste bibliotekarie, förste amanuens är vanliga i Sverige. I nutiden har faktiskt ändelsen -e blivit stående vid sådana, trots att de mycket ofta bärs av kvinnor. Man får i sådana fall fatta e-et som hörande till tjänstens namn, oavsett innehavarens kön.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

ATT TAKEN SKALL SEGRA hoppas prof. Thors i dagens text — läs den så förstår ni vad han menar!

"Man hör uppläsare och reportrar använda bestämda pluralformer av typen husena, barnena, resultaten, rekordena, formatena — och fenomenena", rapporterar en frågande, som undrar om sådant går an i vårdat språk.

Den frågan berör en egenartad olikhet mellan talspråket (i mellersta och norra Sverige och hos oss) och skriftspråket. Neutrala ord på konsonant har i skriftspråk, liksom i talspråk, ingen ändelse i obestämd pluralform; vi säger och skriver t.ex. två bord, många barn, färska resultat. I bestämd form får alla dessa ord, liksom de ord som uppräknas i frågan, en ändelse -en: barnen, resultaten, fenomenen osv., men det vanliga talspråket har ändelsen -ena i bestämd pluralis. I många dialekter, även hos oss, brukas -en.

Finns det någon utsikt, att vi skall kunna råda bot på denna klyfta mellan skrift och tal?

Jag tror inte mycket på möjligheterna att införa talets -ena i skrift. Visst kan man enstaka gånger se former som takena i någon tidning, men det är rena undantag, som verkar högst påfallande (jag tänker inte på försök att återge tal; i sådana kan ena-former naturligtvis förekomma).

Nej, jag tror mera på skriftens möjligheter att påverka talet, större nu än någonsin förr på grund av TV:ns och radions inflytande. Vad formerna i massmedierna angår, har jag förståelse för reportrar som använder talspråksformer. Uppläsning av skriven text, t.ex. nyheter, kan enligt min åsikt gärna använda

skriftens former på -en: barnen, taken. (Ännu mer påfallande än dessa ord, allmänna i både tal och skrift, är sådana ordformer som systemena, för att inte nämna fenomenena. De förekommer så mycket och kanske till övervägande del i skrift, och ena-former av dem är därför påfallande.)

Till de dåliga utsikterna för ena-former i skrift bidrar säkert, att en mycket viktig del av det svenska språkområdet, nämligen södra Sverige med det folkrika Skåne, säger taken, borden osv.

Jag är principiellt motståndare till onödiga olikheter inom språkområdet. Jag tror inte att former som bordena har några chanser att bli accepterade i skrift i Sverige. Då skall vi inte heller använda sådana i skrift, utan hoppas att taken etc. med tiden skall segra också i tal.

Med neutrala ord på vokal, t.ex. dike, arbete, betänkande förhåller det sig som bekant annorlunda: de har både i skrift och tal bestämd form på -ena: dikena, arbetena, betänkandena.

Det har tyvärr hänt att enstaka frågor blivit obesvarade, trots att jag har ansett dem ha allmänna intresse. En sådan gäller härledning- en av uttrycket i jáns (så stavas uttrycket i Akademiens ordlista).

I jáns "helt nyss" är ett gammalt svenskt uttryck, som återgår på ett fornsvenskt (i) adhans med samma betydelse. Det fornsvenska uttrycket hade långt a i ordbörjan, vilket har blivit å-ljud i modern svenska; stavningen med å sammanhänger med ordets ursprung.

Besläktade ord är det ont om, men det kan nämnas att isländskan har ett ord ádhur 'förr' — de isländskkunniga får ursäkta "nödstavningen".

Carl-Eric Thors